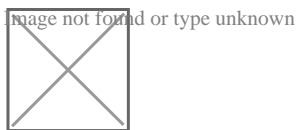

21 Αυγούστου 2015

Το Γλωσσικό Ζήτημα στην Ελλάδα

/ [Πεμπτούσία](#)

Οι απαρχές του γλωσσικού ζητήματος ανάγονται στην εποχή των αλεξανδρινών φιλολόγων, και μόνο αν ξεκινήσει κανείς από εκεί την εξιστόρησή του, μπορεί να δει το όλο ζήτημα στις σωστές του διαστάσεις.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

ΑΝΑΠΡΟΣΑΜΟΓΗ
ΤΗΣ
ΜΙΚΡΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ
ΤΟΥ
ΜΑΝΟΛΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΛΟΚΑΘΗ

Οι λόγιοι Έλληνες γραμματικοί των αλεξανδρινών και μετέπειτα ρωμαϊκών χρόνων, αρνούμενοι να δεχτούν ότι η γλώσσα εξελίσσεται, προσκολλούνταν τυφλά και δουλικά στους αρχαίους τύπους της κλασικής λογοτεχνίας. Νόμιζαν ότι αρκεί να ξαναφέρουν σε χρήση την αρχαία αττική με τα απαρέμφατα, τις ευκτικές, τους δυϊκούς και ο,τι άλλο είχε αχρηστευτεί από την γλωσσική εξέλιξη, για να λάμψει και πάλι στον ελληνισμό λογοτεχνική ακμή αντίστοιχη με την κλασική. Το σωστό και το λάθος δεν το αναζητούσαν στην μελέτη της σύγχρονης και παγκόσμιας πια ελληνιστικής κοινής, αλλά στο πλαίσιο μιας νεκρής πλέον γλώσσας, της αττικής διαλέκτου (αττικισμός).

Η αντίθεση των λογίων προς την Κοινή γίνεται πιο έντονη, όταν ο Χριστιανισμός, η νέα θρησκεία, πολεμά την ειδωλολατρία, έχοντας ως γλωσσικό όργανο την περιφρονημένη Κοινή. Κρίθηκε ότι η νέα διδασκαλία – όπως άλλωστε συνέβη κι άλλες φορές στην ιστορία – θα μπορούσε να διαδοθεί και να επικρατήσει στις λαϊκές μάζες ευκολότερα, αν χρησιμοποιεί την ζωντανή γλώσσα της εποχής. Αυτό είναι τόσο λογικό και φυσικό, ώστε και οι πρώτοι χριστιανοί συγγραφείς, αλλά και μεταγενέστερα «απολογούνται» για τις γλωσσικές πεποιθήσεις τους. Ο ίδιος ο απόστολος Παύλος (Α . Κορ. 14,9) αφήνει γλωσσικές υποθήκες: «Και γαρ εάν άδηλον φωνήν σάλπιγξ δω, τις παρασκευάσεται εις πόλεμον; Ούτω και υμείς δια της γλώσσης, εάν μη εύσημον λόγον δώτε, πως γνωσθήσεται το λαλούμενον; έσεσθε γαρ εις αέρα λαλούντες». Δυστυχώς, η επιμονή των πρώτων πατέρων της Εκκλησίας στην λαϊκή γλώσσα λυγίζει αργότερα, όταν η ελληνική παιδεία εισορμά στον χριστιανικό στοχασμό και στο εκκλησιαστικό κήρυγμα. Αυτό συνέβη κυρίως με τους Τρεις Ιεράρχες, που είχαν σπουδάσει στις φιλοσοφικές και ρητορικές σχολές της Αθήνας.

Η διγλωσσία

Ο αττικισμός στάθηκε η αιτία για την δημιουργία μιας τεχνητής διγλωσσίας, άγνωστης ως τότε, η οποία με διάφορες μορφές διατηρήθηκε ως τις μέρες μας. Και η Εκκλησία γίνεται όλο και πιο λόγια, νομίζοντας ότι έτσι αποστομώνει τους λίγους πια ειδωλολάτρες αρχαϊστές, παραβλέποντας όμως ότι με τον τρόπο αυτόν αποξενώνεται όλο και περισσότερο από το γλωσσικό αίσθημα και την κατανοητική ικανότητα του λαού.

Ο αττικισμός δεν κατάφερε να σταματήσει την ανανέωση και την εξέλιξη της ζωντανής γλώσσας, επικράτησε ωστόσο σχεδόν ολοκληρωτικά στον γραπτό λόγο με συνέπεια το σπάσιμο της γλωσσικής μας ιστορίας και την δημιουργία μιας ολέθριας δι-γλωσσίας. Η γλωσσική εξέλιξη θεωρούνταν σύμβολο ηθικής και πνευματικής παρακμής ως το ξαναζωντάνεμα των νεκρών γραμματικών τύπων

αρχή δημιουργίας μεγάλων έργων. Κι ενώ οι λόγιοι και οι μαθητές των φιλοσοφικών σχολών συναρπάσθηκαν από το ιδανικό του αρχαϊσμού και συναγωνίζονταν στην όσο γίνεται πιστότερη μίμηση των αρχαίων Αττικών, ο λαός, αδέσμευτος γλωσσικά, εξακολουθούσε να ανανεώνει και να εξελίσσει την γλώσσα του με συνεχείς νεωτερισμούς. Οι μεγάλες λαϊκές μάζες έμειναν αμέτοχες και δεν πήραν καν είδηση από το κήρυγμα των αττικιστών. Το νεαρόν ύδωρ όχι μόνο δεν ξανάγινε πρόσφατον, αλλά το νεαρόν έγινε νηρόν και τέλος νερό και νεράκι.

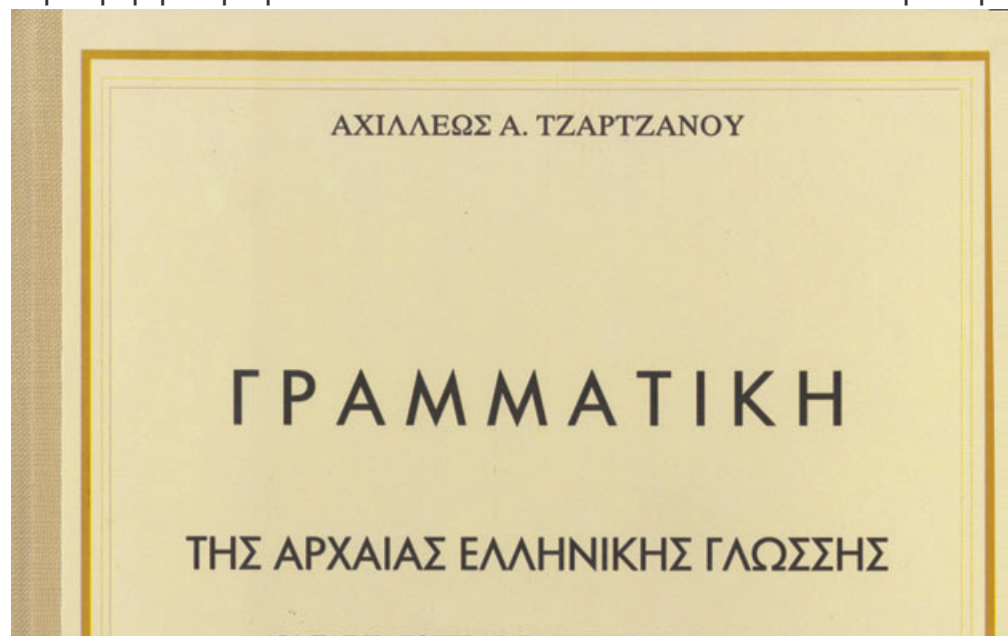
Στην διάρκεια της βυζαντινής περιόδου οριστικοποιείται η γλωσσική διάσπαση, παγιώνεται και καλλιεργείται η διαφορά προφορικού και γραπτού λόγου, επίσημης και ανεπίσημης γλώσσας, που ξεκίνησε με τον αττικισμό. Οι περισσότεροι λόγιοι, πιστοί στα διδάγματα του αττικισμού, αποφεύγουν να γράψουν στην ζωντανή γλώσσα, την οποία άλλωστε περιφρονούν, αρχαίζοντας όσο μπορούν. Από την άλλη μεριά, η προφορική γλώσσα εξελίσσεται απρόσκοπτα και γίνεται όλο και πιο νεωτερική, με αποτέλεσμα η απόσταση ανάμεσά τους να γίνεται όλο και μεγαλύτερη.

Ο νεότερος Ελληνισμός και στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας συνέχισε την διγλωσσία των Βυζαντινών. Οι λίγοι Έλληνες που ταξίδεψαν την περίοδο αυτή στην Δύση γνώρισαν την ευρωπαϊκή αναγέννηση και φιλοδοξούσαν να οδηγήσουν το υπόδουλο Γένος στην πνευματική και πολιτική του αναγέννηση. Έβλεπαν καθαρά ότι αυτό δε μπορούσε να γίνει με όργανο την αρχαίζουσα, που ήταν ακατάληπτη από αυτόν, αλλά με μία γλώσσα που να βρίσκεται όσο γίνεται πιο κοντά στην ομιλούμενη.

Τα πρώτα βήματα

Η πρώτη απόπειρα για να γραφεί η νεοελληνική γλώσσα σε συγχρονική βάση γίνεται από τον Κερκυραίο Νικόλαο Σοφιανό, ιερέα στην Βενετία. Μέσα στην γενική περιφρόνηση της ζωντανής γλώσσας του σκλαβωμένου έθνους ανακαλύπτει την μητρική γλώσσα και συντάσσει το 1540 την πρώτη Γραμματική της

άξιμος Καλλιπολίτης θήκη, ο Φραγκίσκος τις «Διδαχές» του, ο ουλος και ο Καννέλος

από την Επανάσταση ξυπνάει η εθνική συνείδηση, ωριμάζει η ιδέα για απελευθέρωση και δημιουργείται η ανάγκη για μία πραγματικά εθνική γλώσσα. Διαδίδεται η τυπογραφία, πολλαπλασιάζεται ο αριθμός των βιβλίων, εντείνεται η επαφή του υπόδουλου Ελληνισμού με τον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Το καίριο ερώτημα που τίθεται είναι: Ποιά γλώσσα πρέπει να καλλιεργηθεί ως εθνική, γραπτή και προφορική; Έτσι δημιουργείται το γλωσσικό ζήτημα.

Πλάι σε μερικούς που χρησιμοποιούσαν πολύ απλή γλώσσα (π.χ. Ρήγας) παρουσιάζεται τότε μια ομάδα πνευματικών ανθρώπων που διαπιστώνουν πως υπάρχει διαμορφωμένη η γλώσσα του νέου έθνους. Είναι ιερωμένοι (Γρηγόριος Κωνσταντάς, Δανιήλ Φιλιππίδης), φιλόσοφοι (Αθανάσιος Ψαλίδας), ποιητές (Αθανάσιος Χριστόπουλος, Γιάννης Βηλαράς και λίγο αργότερα ο Διονύσιος Σολωμός). Διακηρύσσουν ότι η πνευματική αναγέννηση δεν είναι δυνατό να πετύχει, αν δεν θεμελιωθεί στην ζω-ντανή γλώσσα. Τονίζουν επίσης πως άλλο πράγμα είναι ο λεξιλογικός πλουτισμός και άλλο ο λεξιλογικός και γραμματικός εξαρχαϊσμός.

Οι «Λογιότατοι»

Στο πρόγραμμα του δημοτικισμού αντιτάσσεται ο αρχαϊσμός με βασικό επιχείρημα το ότι η μόνη γλώσσα που ταιριάζει σε Έλληνες είναι τα Ελληνικά, δηλ. τα Αρχαία. Η γλώσσα του έθνους είναι ανίκανη να εκφράσει τις τέχνες και τις επιστήμες γιατί είναι χαλασμένη, χυδαία και βάρβαρη. Αποδίδουν τον πνευματικό ξεπεσμό του νέου Ελληνισμού στην απώλεια της αρχαίας γλώσσας. Έτσι, για να αναγεννηθεί ο Ελληνισμός και να ξαναποκτήσει την προγονική δόξα, είναι ανάγκη πρώτα απ' όλα να μείνει πιστός στην αρχαία ελληνική γλώσσα. Εκπρόσωποι αυτής της τάσης είναι ο Άνθιμος Γαζής, ο Ευγένιος Βούλγαρης, ο Δημήτριος Δάρβαρης, ο Παναγιώτης Κοδρικάς, ο Νεόφυτος Δούκας, ο Κωνσταντίνος Οικονόμος. Οι «λογιότατοι», όπως αποκαλούνται από τους δημοτικιστές οι εκπρόσωποι του αρχαϊσμού, θεωρούνται εμπόδιο για την μόρφωση του λαού και εκφραστές του ολιγαρχικού κοινωνικού πνεύματος. Ο Σολωμός μάλιστα τους απευθύνει τον εξής βαρύτατο χαρακτηρισμό: «Σας δίνω την είδηση ότι ετελείωσε το βασίλειόν σας εις την Ελλάδα με των Τούρκων το βασίλειον».

Ο Κοραής

Ανάμεσα στις δύο αντίθετες τάσεις υπάρχουν και μερικοί συνήγοροι του αρχαϊστικού αλλά ενδιάμεσου δρόμου (Παναγιώτης Κοδρικάς, Ιώσηπος Μοισιόδαξ) με κυριότερο εκπρόσωπο τον Αδαμάντιο Κοραή.

Ο Κοραής αναγνωρίζει την βασική σημασία της μητρικής γλώσσας για την

διαμόρφωση εθνικού πολιτισμού. Υποστήριξε πως είναι κακή «η επικρατήσασα έως τώρα συνήθεια να καταφρονώμεν την νέαν γλώσσαν», ότι κανείς δεν έχει το δικαίωμα να επιβάλει στον λαό άλλη γλώσσα και συνηγόρησε για τα Γραικικά, την γλώσσα που «εθηλάσαμεν με το μητρικό γάλα και εις μόνην την οποίαν εσυνειθίσαμεν να εξηγώμεν ο,τι συλλογιζόμεθα».

Από την άλλη όμως, επηρεασμένος και ο ίδιος από την αρχαιομάθεια και την πρόληψη της εποχής του, νόμιζε πως η γλωσσική εξέλιξη των δύο χιλιάδων χρόνων ήταν αποτέλεσμα βαρβάρωσης και διαφθοράς: «Η φρικτοτέρα χυδαιότης είναι η έλλειψις του απαρεμφάτου». Πίστευε ότι η απαιδευσία θα εξαφανιζόταν με τον γλωσσικό «καλλωπισμό» και την διόρθωση των βαρβαρικών στοιχείων. Πρέπει να φύγουν όλα τα «σαπημένα της γλώσσης», τα «ζιζάνια της χυδαιότητος», ώσπου να περάσουν λέξεις και φράσεις διορθωμένες «από το βιβλίον του λαού εις του λαού τα στόματα». Για τον λόγο αυτόν πρότεινε τον καθαρισμό και τη μορφολογική διόρθωση των βαρβαρικών στοιχείων. Πρότεινε: όχι πια άρτος, οίνος, πτηνόν, ιχθύς, χοίρος, ούτε ψωμί, κρασί, ψάρι, γουρούνι, αλλά ψωμίον, κρασίον, ψάριον, γουρούνιον.

Οι γλωσσικές απόψεις του Κοραή, με όλα τα πλεονεκτήματα που διέθεταν σε σχέση με τον ασυγκράτητο αρχαϊσμό των συγχρόνων του και με όλα τα μειονεκτήματα απέναντι στον ανόθευτο δημοτικισμό, βρήκαν αρκετούς οπαδούς και μιμητές. Πολεμήθηκε όμως πολύ άγρια από τους αρχαϊστές και σατιρίστηκε στην κωμωδία «Κορακιστικά η διόρθωσις της Ρωμαϊκής γλώσσης» του Φαναριώτη Ρίζου Νερουλού: «Προστάξιν σε είχον να κάμης βραστόν ζωμίον με κομμάτια ψωμίων... Αμμή υσείς τι είναι το οποίον να με είπητε θέλετε πράγμα;».

Το πρόγραμμα του Κοραή ήταν ανεφάρμοστο, γιατί η μέση οδός που πρότεινε ήταν αδύνατο να βρεθεί. Το καλλωπιστικό του κήρυγμα όμως καταντούσε ακροβατικό εγχείρημα να φυλαχτεί η ισορροπία στο ανύπαρκτο σημείο όπου αυτός πρότεινε. Ήταν δύσκολο ο καθαρισμός να σταματήσει στους ανύπαρκτους κοραϊκούς τύπους εντάμα, σταλαγματία, οψάριον, όταν ήταν έτοιμοι οι «ελληνικοί» τύποι ομού, σταγών, ιχθύς. Άλλωστε το «σιγά, σιγά, ως τη μέση και σύμφωνα με την κοινή συνήθεια» έκρυβε πολύν υποκειμενισμό και ήταν ανίσχυρο να αντισταθεί στον αρχαϊσμό που διακήρυσσε άρνηση της μητρικής γλώσσας.

Η καθαρεύουσα

Τις πρώτες δεκαετίες ύστερα από την απελευθέρωση κυριαρχεί το ιδανικό του γυρισμού στην αρχαιότητα. Ο γραπτός λόγος, που αποτελεί το όργανο αυτού του γυρισμού, δεν έχει συνήθως ούτε λεξιλογική ούτε γραμματική βάση και ενότητα, στηριζόμενος σε έναν αρχαϊστικό γραμματικό τύπο, νοθευμένο καμιά φορά από

γαλλισμούς η άλλους ξενισμούς, π.χ. το «μέρα μεσημέρι» αντικαθίσταται από το «εν πλήρει μεσημβρία», που μεταφράζει το γαλλικό en plein midi.

Στην διαμόρφωση της νέας γραπτής γλώσσας πρωτοστατούν Φαναριώτες και Πολίτες και μέσα από την απλοϊκή αισιοδοξία του αρχαϊσμού συνεχίζονται οι οραματισμοί και τα κηρύγματα για έναν γυρισμό στην αρχαία γλώσσα και τον αρχαίο πολιτισμό. Γνήσιος εκφραστής αυτής της αντίληψης ο Παναγιώτης Σούτσος διαβεβαιώνει ότι «η γλώσσα των αρχαίων Ελλήνων και ημών των νεωτέρων έσεται μία και η αυτή».

Η καθαρεύουσα δεν είχε λεξιλογική και γραμματική ενότητα, ήταν γλωσσικό κατασκεύασμα, και ο εξαρχαϊσμός της δεν γνωρίζει μέτρο και όριο, αποδεικνύοντας πόσο ανεδαφική ήταν η μέση οδός π.χ. αν δεν μπορώ, αν δεν ημπορώ, αν δεν δύναμαι, εάν δεν δύναμαι, εάν μη δύναμαι, εάν μη δύνωμαι, όταν έφτασε, όταν έφθασε, όταν αφίχθη, ότε αφίχθη, ότε αφίκετο. Εισάγονται νέες λέξεις για νέες έννοιες: πρύτανις, πελώριος, επιτραπέζιος, αλλά και για να αντικαταστήσουν πάγκοινες λέξεις: πίλος αντί καπέλο, τύλη αντί μαξιλάρι, χείμετλον αντί χιονίστρα, μειδιώ αντί χαμογελώ. Μαζί με τις αρχαϊκές λέξεις καθιερώνεται και το αρχαίο τυπικό (ο βους - του βοός, η Απόκρεως - της Απόκρεω).

Από την μόρα του εξαρχαϊσμού παρασύρονται και τα ανθρωπωνύμια και τα τοπωνύμια: Παπλωματάς > Εφαπλωματάς, Μουστάκας > Μυστακίδης, Καλαμάτα > Καλάμαι. Ακόμα και ο Μπότσαρης έγινε Βόσσαρις - Βοσσάρεως.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα του καθαρισμού είναι ότι ο γραμματικός τύπος της νέας γλώσσας δεν καθορίζεται από την δημιουργική λογοτεχνία. Η παλιότερη λογοτεχνική παραγωγή (κρητική και επτανησιακή) περιφρονείται κυρίως για τον γλωσσικό της τύπο, όπως άλλωστε και οι σύγχρονοι υποστηρικτές της. Ο Αλέξανδρος Σούτσος δια-κηρύσσει για την ποίηση του Σολωμού και του Κάλβου: «Ιδέαι όμως πλούσιαι πτωχά ενδεδυμένοι δεν είναι δι' αιώνιον ζωήν προωρισμένοι».

Η παιδεία

Θύμα όλης αυτής της κατάστασης υπήρξε το πιο ευαίσθητο σημείο του κοινωνικού οργανισμού, η παιδεία. Στο δημοτικό σχολείο από το 1834 κιόλας διδάσκονται «στοιχεία Ελληνικής», ενώ οι δάσκαλοι πρέπει να ξέρουν και «ελληνικήν γραμματικήν κατά θεωρίαν και πράξιν», δηλαδή Αρχαία. Έτσι το μάθημα της Αρχαίας Γραμματικής γίνεται γρήγορα το κύριο έργο του δημοτικού σχολείου σε βάρος κάθε άλλης μορφωτικής εργασίας. Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Π.

Φατσέας: «εις λεξίδια κενά νοήματος, εις το δέρμα της αρχαίας Ελλάδος εθυσιάσθη η εθνική εκπαίδευσις».

ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟΝ

Ε' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΛΟΚΑΘΗ

Ο ελληνικός λαός υποχρεώθηκε να έχει ως όργανο της παιδείας και της επιστήμης του μια γλώσσα ξένη και μορφολογικά διαφορετική από την δική του, και αν δίπλα στην κοινή δημοτική και την καθαρεύουσα προσθέσει κανείς και τα ιδιώματα, έχει μπροστά του μια πραγματική τριγλωσσία:

ιδιώματα: *μόπιασε το ζερβί το χέρι*

Δημοτική: *μου έπιασε το αριστερό το χέρι*

Καθαρεύουσα: *με έλαβε(ν) εκ της αριστεράς χειρός*

Το κορύφωμα του καθαρισμού σημειώνει την δεκαετία 1876-1886 ο ελληνοιστής Κωνσταντίνος Κόντος, ο οποίος θυμίζει με τις παρατηρήσεις του τον αρχαίο αττικισμό, τονίζοντας έτσι ταυτόχρονα την αρχή της χρεοκοπίας του αρχαϊσμού. Αρχίζει έτσι κατά την δεκαετία αυτή να ωριμάζει η συνείδηση για την ανάγκη της γλωσσικής αλλαγής.

Δύο περιστατικά βοήθησαν καταλυτικά στην νέα αυτή εξέλιξη: η ένωση των Επτανήσων (όπου κυριαρχούσε η δημοτική στην λογοτεχνική παραγωγή) με την Ελλάδα, και ο επιστημονικός φωτισμός που παρουσιάζεται από νέους επιστήμονες που μελετούν την λαογραφία, την εθνική ιστορία και την γλώσσα και βλέπουν αντικειμενικότερα την εξέλιξη και την ιστορική διαμόρφωση του νέου Ελληνισμού, καθώς και την σχέση του με τον αρχαίο (Νικόλαος Πολίτης, Δημήτριος Βερναρδάκης).

Το απολυτρωτικό κήρυγμα για την ιδέα του δημοτικισμού το έκανε ο Γιάννης Ψυχάρης, το 1888, στο ιστορικό του έργο «Το Ταξίδι μου», με το οποίο ανοίγει μία νέα εποχή στην γλωσσική και πνευματική μας ιστορία. Ο Ψυχάρης θέλει να στα-ματήσει την χρήση της καθαρεύουσας, να κωδικοποιήσει την δημοτική και να την κάνει την μόνη εθνική γλώσσα. Η δημοτική θα δανειστεί από την καθαρεύουσα λεξιλογικά στοιχεία για την φιλοσοφική, φιλολογική και επιστημονική έκφραση, αλλά όλα αυτά θα προσαρμοστούν στα φωνολογικά και μορφολογικά πλαίσια της δημοτικής.

Η ορθογραφία θα ρυθμιστεί, παραμένοντας όμως ιστορική. Ως πρωτοπόρος επιστήμονας δεν απέφυγε βέβαια τις ακρότητες: περκεφαλιά, πρόχερος, ύποφτος, πνεματικό ρέμα, συγραφιάδες – συγραφέηδες, τα φώσια, να ξεδικηθεί, κλασικάδα. Μετά το πρώτο ξάφνιασμα, η δημοτική αρχίζει να καλλιεργείται όχι μόνο στην ποίηση αλλά και σε ολόκληρη τη λογοτεχνία, για να κατακτήσει σιγά-σιγά όλους τους τομείς της πνευματικής ζωής. Ο δημοτικισμός, εκτός από γλωσσικό και λογοτεχνικό ρεύμα, αναδεικνύεται γρήγορα σε μια πλατιά αναμορφωτική εκπαιδευτική και πολιτιστική κίνηση.

Ορμητικότητα

Στην πρώτη φάση του δημοτικισμού, την ορμητική, (1901-1917), μετά τις πολύ σημαντικές ιστορικές ανακατατάξεις που συμβαίνουν (Πόλεμος του 1897, Επανάσταση στο Γουδί, Βαλκανικοί Πόλεμοι, Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος) μεγαλώνει

γεωγραφικά το κράτος και συνειδητοποιείται το αίτημα για την καθιέρωση της δημοτικής ως σχολικής γλώσσας. Ο δημοτικισμός φουντώνει και συμβαδίζει με το έντονο ενδιαφέρον για την Λαογραφία, τις Λαϊκές Τέχνες, την Αρχιτεκτονική, την Μουσική, την Ιστορία. η δημοτική γράφεται σε ολόκληρη την λογοτεχνία και το θέατρο ενώ δοκιμάζεται στα υπόλοιπα πεζά. Δημοσιεύονται μεταφράσεις έργων της αρχαίας και ξένης λογοτεχνίας. Οι προσπάθειες όμως για μετάφραση του Ευαγγελίου («Ευαγγελικά», 1901) και αρχαίων δραμάτων («Ορεστειακά», 1903) προκαλούν σοβαρές αντιδράσεις και σημειώνονται αιματηρά επεισόδια.

Οι επιφυλάξεις και αντιρρήσεις που διατυπώθηκαν από όσους δοκίμασαν να εφαρμόσουν την δημοτική σύμφωνα με τη διδασκαλία του Ψυχάρη ξεκαθαρίστηκαν στο πρόγραμμα του Εκπαιδευτικού Ομίλου, το 1910. Το γραμματικό του πρόγραμμα προτείνει σύστημα δημοτικής πιο συντηρητικό από αυτό του Ψυχάρη, με μορφολογική ομοιογένεια, αποφυγή ιδιωματικών τύπων και ποιητικών στοιχείων, αποδοχή λόγιας επίδρασης στην φωνητική και την

μορφολογία, π.χ. πρόχειρος, ύποπτος, πνευματικό ρεύμα κ.λπ. Από την άλλη μεριά, η μεταρρυθμισμένη ιστορική ορθογραφία εξοικονόμησε με τον καλύτερο τρόπο τις διδακτικές ορθογραφικές ανάγκες, χωρίς να απαιτείται η γνώση της αρχαίας γραμματικής. Οι ξένες λέξεις και καταλήξεις, όπως και πολλές νέες ελληνικές, ορθογραφήθηκαν φωνητικά, π.χ. ροδάκινο αντί ρωδάκινο, αγόρι αντί αγώρι, τραβώ αντί τραυώ, γελιέμαι αντί γελειέμαι.

Ο καθαρισμός αντιδρά έντονα. Το κήρυγμα για επιστροφή στην αρχαιότητα αντικαθίσταται από την προσπάθεια να διατηρηθεί η καθαρεύουσα στον ήδη διαμορφωμένο τύπο της. Στον αγώνα κατά του δημοτικισμού πρωτοστατεί το Πανεπιστήμιο Αθηνών με την βοήθεια της Εκκλησίας. Εκμεταλλεζόμενοι κάποιες υπερβολές, που ήταν φυσικό να υπάρχουν, οι αρχαϊστές συκοφάντησαν τους δημοτικιστές αποκαλώντας τους «μαλλιαρούς» και φορτώνοντάς τους όλα τα κακά: ότι δήθεν απειλούν να διασπάσουν την εθνική ενότητα και την ιστορική και θρησκευτική παράδοση. Ο καθηγητής Γ. Μιστριώτης διακηρύσσει ότι με την δημιουργία της νέας γραμματικής «δημιουργούμεν νέον έθνος» χωρίς άμεση συνέχεια με το αρχαίο ελληνικό.

Κρατικός δημοτικισμός

Η δεύτερη φάση, ο κρατικός δημοτικισμός, αρχίζει το 1917, χρονιά-σταθμό στην γλωσσική και εκπαιδευτική ιστορία της νέας Ελλάδας, με την καθιέρωση της νέας ελληνικής ως σχολικής γλώσσας για την επαναστατική περίοδο 1917-1920. Στις τέσσερις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου χρησιμοποιείται και διδάσκεται η δημοτική. Η καθαρεύουσα διατηρήθηκε στις δύο ανώτερες τάξεις με σκοπό της διδασκαλίας της μόνο την κατανόηση.

Η πράξη αυτή, που αντιμάχεται ολόκληρο το αρχαϊστικό καθεστώς, επηρεάζει σημαντικά την μελλοντική εξέλιξη της γραπτής γλώσσας και την πνευματική ανάπτυξη του νέου Ελληνισμού. Η σχολική καθιέρωση της μητρικής γλώσσας δίνει την ευκαιρία να γραφούν αναγνωστικά που είναι ανώτερα από τα παλιά και στο περιεχόμενό τους. Μέ αυτά μπαίνει η λογοτεχνία στο δημοτικό σχολείο, ανεβάζοντας το μορφωτικό επίπεδο, τον εκφραστικό και λεξιλογικό πλούτο των μαθητών. Η σχολική κοινή που καθιερώθηκε το 1917 ρυθμίστηκε με βάση την σύγχρονη λογοτεχνική γλώσσα. Περιορίστηκαν όσο ήταν δυνατό οι φωνητικές και μορφολογικές πολυτυπίες (έξω, όχι όξω, αγαπούσα, αμφισβητούσα, όχι αγάπαγα, αμφισβήταγα!). Αποκλείστηκαν οι υπερβολικά λαϊκοί τύποι και οι άγνωστες ιδιωματικές λέξεις, π.χ. εμπόροι, ανθρώποι. Η γλώσσα της μέσης εκπαίδευσης άρχισε και αυτή να δείχνεται «δημοτικότερη» κυρίως στα νεοελληνικά αναγνώσματα. Η γλωσσοεκπαιδευτική αυτή μεταρρύθμιση δεν πρόλαβε να ολοκληρωθεί. Οι νομοθετικές δυσκολίες και παλινδρομίες που ακολούθησαν τις

αλληπάλληλες πολιτικές αλλαγές εμπόδισαν και τελικά σταμάτησαν την όλη προσπάθεια. Η καθαρεύουσα ξανάγινε αποκλειστική σχολική γλώσσα (την διετία 1921-1923), ενώ αργότερα (1935) η δημοτική περιορίστηκε στις τρεις μόνο πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου. Ένα μέρος της κοινωνίας συμφώνησε από την αρχή με την με-ταρρύθμιση, ενώ ένα άλλο έμεινε ως το τέλος εχθρικό, επειδή του έλειπαν η εσωτερική αυτοπεποίθηση και η ανάλογη προετοιμασία. Η «Επιτροπεία» που όρισε το Υπουργείο της Παιδείας (πρόεδρος ο Νικόλαος Εξαρχόπουλος) για να μελετήσει το ζήτημα της γλωσσικής διδασκαλίας των δημοτικών σχολείων πρότεινε «να καώσι» τα βιβλία της δημοτικής «ως έργα ψεύδους και κακοβούλου προθέσεως».

Η αρχή όμως είχε γίνει. Όσο και αν αντιδρά το Πανεπιστήμιο, ακόμα και

εκπρόσωποι της Εκκλησίας που ενδιαφέρονται για τον εκσυγχρονισμό και την ζωογόνησή της γράφουν τώρα πλέον στην δημοτική η συν-ηγορούν για την χρήση της και την ανάγκη να γίνεται σε αυτήν το θείο κήρυγμα. Η πατρο-παράδοτη καθαρεύουσα εξακολουθεί να κλονίζεται στην θεωρία και την πράξη, τουλάχιστον και προ-πάντων έξω από τους πανεπι-στημιακούς και ακαδη-μαϊκούς κύκλους. Η καθαρεύουσα εξακολουθεί να γράφεται «καθαρή» σε μεγάλη έκταση, ιδίως στην διοικητική γλώσσα, την επιστημονική πεζογραφία και την πολιτική αρθρογραφία. Το 1941 εκδίδεται η Νεοελληνική Γραμματική από τον Μανόλη Τριανταφυλλίδη, που είναι επικεφαλής μετριοπαθών δημοτικιστών. Το 1976 η δημοτική με τον όρο νεοελληνική καθιερώθηκε από την Πολιτεία ως επίσημη γλώσσα του έθνους. Η απόφαση αυτή, που ολοκληρώθηκε το 1982 με την υιοθέτηση του μονοτονικού συστήματος, έθεσε οριστικά - πιστεύουμε - τέρμα σε ένα χρόνιο πρόβλημα του νεότερου Ελληνισμού, στο γλωσσικό ζήτημα, που κατα-ταλαιπώρησε τους Έλληνες για πολλούς αιώνες.